

MORAĞ MOHRUNGEN

powiat Ostróda komturstwo Elbląg

zamek krzyżacki

prokuratorowski, wójtowski

© Studio Wydawnicze Arta

www.arta.olsztyn.pl

Zrekonstruowana podstawa wieży południowej

Plan sytuacyjny Morağa, wg mapy z poł. XVIII w.

Zamek i miasto Morağ powstały najprawdopodobniej na miejscu pruskiej osady *Morina*. Miejsce to, leżące na terenie Pogezanii, późniejszych Górnych Prus (Oberlandu), po podboju krzyżackim i podziale administracyjnym Prus znalazło się na terenie komturstwa elbląskiego. Władze Zakonu około 1280 roku ustanowiły tu prokuratorię, a w 1331 roku Morağ stał się siedzibą wyższego rangą wójtostwa. W 1327 roku prawa miejskie osadzie przy zamku nadał komtur elbląski i wielki szpitalnik Zakonu Herman von Oppen. Przywilej odnowiono w 1331 roku. Do dzisiaj z dawnego, dużego założenia zamkowego zachowało się jedynie mocno przebudowane w okresie renesansu skrzydło bramne, odsłonięte

262 *zamek krzyżacki prokuratorowski, wójtowski* Morağ / Mohrungen

© Studio Wydawnicze Arta
www.arta.olsztyn.pl

Widok od południowego wschodu, odbudowane podstawy wież i murów obronnych, w głębi (po prawej) renesansowe skrzydło bramne w latach 2002–2003 fundamente średniowiecznych budowli, murów obronnych oraz fragmenty gotyckiego muru z bramą. Zachowane są także dwa wizerunki budowli już z okresu nowożytnego. Wbrew dotychczasowej literaturze wykopaliska nie potwierdziły istnienia w miejscu zamku wcześniejszej, drewnianej budowli.

Warownię założono na szerokim cyplu wchodzącym w jezioro Morağskie. Od południa i zachodu zamek oblewały wody jeziora, a od wschodu i północy przekopano fosę, zasilaną wodami potoku Młyńskiego, płynącego z leżącego po drugiej stronie miasta jeziora Skiertag. Na spiętrzeniu potoku, na terenie miasta,

Morağ / Mohrungen *zamek krzyżacki prokuratorowski, wójtowski* 263

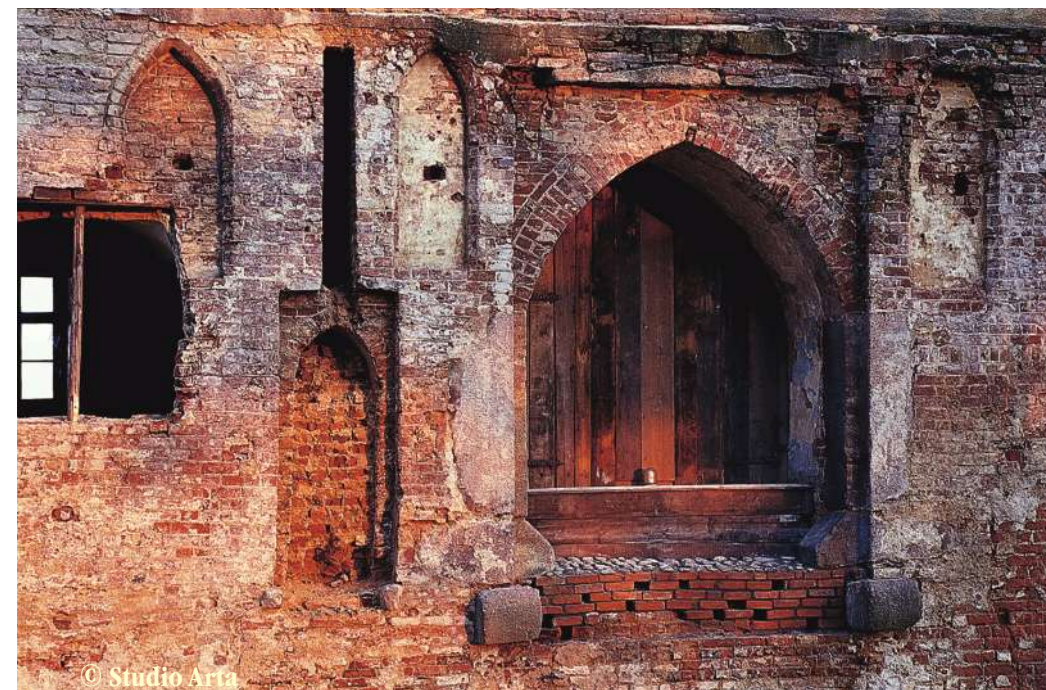
powstał staw, przy którym Krzyżacy założyli młyn. Miasto ulokowano od strony północno-wschodniej zamku. Nieopodal, po stronie wschodniej zamku stanął kościół parafialny, wznoszony od połowy XIV wieku. Zamek stanowił samodzielny system obronny, nie związany z miejskim.

Zamek zaczęto budować około 1280 roku jako siedzibę prokuratora. Na podstawie badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 2002 roku przez Jerzego Gulę można z pewnym prawdopodobieństwem wyodrębnić dwa główne etapy budowy zamku. Pierwszy, od około 1280 roku – wzniesienie zamku prokuratorowskiego i drugi, od około 1331 roku – rozbudowa zamku na siedzibę wójta krzyżackiego. Około 1380 roku warownia osiągnęła swój pełny, gotycki kształt.

Skrzydło bramne z odsłoniętą bramą gotycką, widok od północnego wschodu, stan z 2003 r.

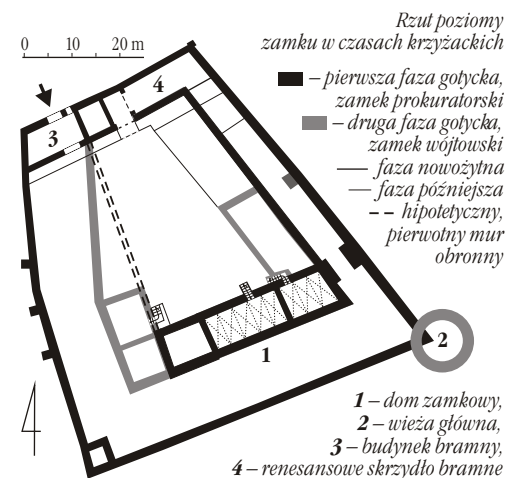
Zespół zamkowy założono na planie zbliżonym do trapezu. Najprawdopodobniej w pierwszym etapie budowy wzniesiono prokuratorowski dom zamkowy (od strony jeziora), który utworzył południowo-wschodni bok dziedzińca zamkowego, czworokąt dziedzińca zamknięto murami kurtynowymi. Całość obwiedziono dodatkowym murem obronnym – tworząc tym samym międzymurza – w narożu południowym muru zewnętrznego stała wieża o kwadratowej podstawie. W narożu zachodnim międzymurza wzniesiono budynek bramny (to zapewne z tego etapu budowy pochodzi odsłonięty w 2003 roku gotycki ostrołuk bramy). Wjazd na zamek prowadził zatem międzymurzami dookoła zamku – co często stosowano dla wzmożenia obronności – do wjazdu na dziedzińiec od strony północnej. Na szerokim międzymurzu

Brama i furta gotycka w skrzydle bramnym, odsłonięte w 2003 r.

od strony zachodniej ulokowano zapewne przedzamcze. Dom zamkowy był podpiwniczony, w odkrytych fundamentach można wyodrębnić trzy pomieszczenia, w dwóch widoczne są ślady sklepień krzyżowych. Po podniesieniu Morąga do rangi wójtostwa zamek został znacznie rozbudowany. Powiększono wtedy dziedzińiec, a do domu zamkowego dobudowano dwa boczne skrzydła, jego plan uzyskał kształt zbliżony do litery U. W narożu wschodnim zewnętrznego muru obronnego wzniesiono potężną, oktagonalną wieżę główną na okrągłej podstawie, pełniącą też rolę wieży ostatecznej obrony.

Nie potrafimy z całkowitą pewnością zinterpretować właściwie wszystkich odkryć dokonanych na zamku w Morągu, a i z pozoru właściwe interpretacje są w gruncie rzeczy hipotezami. Przy murze domu zamkowego od strony kościoła odkryto wyraźny podwójny występ ceglany, mogło to być podparcie ganku

Zamek w trakcie wykopalisk w 2002 r., fot. G. Kuik

Rekonstrukcja zamku z czasów krzyżackich – widok od strony jeziora

umieszczonego nad fosą gdaniska, mniejszy występ odsłonięto parę metrów dalej – być może tu znajdowała się kładka do kościoła.

Podczas prac remontowych prowadzonych w 2003 roku odsłonięto w skrzydle bramnym bardzo interesujący fragment muru gotyckiego – pierwotną bramę i furte, usytuowane z boku, w zachodniej części skrzydła bramnego. Dotychczas wiadomo było tylko, że zamurowana jest tu stara brama, której granitowe wsporniki z gniazdami do osadzenia mostu zwodzonego cały czas były widoczne. W trakcie prac odsłonił się piękny w proporcji ostry łuk otworu bramnego (szer. 3,30 m) z wysokimi, granitowymi węgami

266 *zamek krzyżacki prokuratorowski, wójtowski Morąg / Mohrungen*

Gotycka kształtka z żebra sklepiennego

rami, zdobiony cegłą zendrówkową, a po jego prawej stronie ostrołukowa furta (szer. 1 m) ze szczeliną w nadłuczcu, służącą zapewne do osadzania belki kładki zwodzonej. Dodatkowo ten fragment elewacji zdobiony jest ostrołukowymi, tynkowanymi blendami. Od wewnątrz, metr od lewej strony bramy zachowały się strzepia (wysunięcie cegieł do połączenia z dochodzącym murem) nie noszące śladów wykorzystania – to dowód na zmienianie koncepcji budowy w trakcie pracy. Biegający dalej mur gotycki, przeparty późniejszym otworem okiennym, prowadzi zgodnie z obecną linią budynku, ale jego dokładne opracowanie od strony wewnętrznej świadczy o tym, że miał pełnić funkcję muru kurtynowego. W tej części znaleziono również kilka kształtek z dawnych żeber sklepiennych o bardzo dekoracyjnym obrysie, z zachowanymi śladami barwnej polichromii. Proporcje, zdobienia i odkryty tu detal architektoniczny świadczą o wysokim poziomie architektury zamku w epoce średniowiecza.

Morąski zamek był siedzibą wójta, więc oprócz zadań administracyjnych i gospodarczych pełnił także funkcje sądownicze. Z racji położenia istniał tu też urząd dbający o zaopatrywanie Zakonu w ryby i dziczyznę. Dzieje zamku wiążą się ściśle z historią wojen Zakonu z Połką. Szczególnie interesujący był epizod związany z postacią Henryka Reuß von Plauena i czasami wojny trzynastoletniej. Henryk Reuß von Plauen, wielki szpitalnik i komtur elbląski, jeden z wybitnych wodzów krzyżackich, pod koniec wojny odebrał Morąg wojskom Związku Pruskiego. W wyniku II pokoju toruńskiego Zakon utracił m.in. Elbląg, siedzibę komturstwa. Za sprawą von Plauena nową siedzibę ustanowiono w Morągu, a w 1467 roku właśnie on został morąskim komturem. Wkrótce został także namiestnikiem wielkiego mistrza, a od 15 X 1469 roku wielkim mistrzem. Osiedził w Królewcu, nowej stolicy Zakonu. Jednak

Widok od wschodu na najstarsze piwnice głównego domu zamkowego

Morąg / Mohrungen *zamek krzyżacki prokuratorowski, wójtowski* 267

los ponownie zetknął go z Morągiem. Wracając z podróży do Polski, gdzie złożył w Piotrkowie hołd królowi polskiemu, zatrzymał się na tutejszym zamku. Poczł się źle i 2 stycznia 1470 roku zmarł. Nie dane mu więc było długo cieszyć się najwyższym urzędem. Komturstwo morąskie również przetrwało niedługo, bo do 1474 roku urzędował tu jeszcze tylko jeden komtur, Wit von Jarsdorf, potem znowu przywrócono prokuratorię.

Jeszcze raz miejscem ważnych wydarzeń zamek stał się pod koniec ostatniej wojny polsko-krzyżackiej, prowadzonej przez wielkiego mistrza Albrechta Hohenzollerna. W 1521 roku wielki mistrz przebywał na zamku w Morągu i opracowywał tu plany wojenne.

Po sekularyzacji Prus zamki stały się siedzibami urzędów administracyjnych, najczęściej starostw. Urząd starosty w Morągu i zamek książę Albrecht powierzył za zasługi w służbie wojennej i dyplomatycznej Piotrowi Dohnie, urząd ten wkrótce stał się dziedziczny w rodzinie Dohnów. Rycerze z tego rodu już od 1454 roku walczyli po stronie Zakonu Niemieckiego. Z powodu niewypłacalności Zakonu, za swą służbę i szczególne zasługi otrzymywali dobra wokół Morąga i Pasłęka. W połowie XVI wieku byli już jedną z najbogatszych rodzin szlacheckich w Prusach Książęcych. Urząd starosty w Morągu Dohnowie piastowali od 1525 do 1740 roku, mieli wielki wpływ na dzieje miasta. Ponadto sprawowali patronat nad kościołem.

Za panowania margrabiego Jerzego Fryderyka (faktycznego następcy księcia Albrechta), w roku 1584 pod kierunkiem jego nadwornego budowniczego Błasiusa Berwarta przeprowadzono remont zamku, i, przede wszystkim,

Skrzydło bramne, widok od strony kościoła, powyżej gotyckie kształtki z dawnego żebra sklepiennego

© Studio Wydawnicze Arta
www.arta.olsztyn.pl

© Studio Arta

Renesansowe polichromie na stropie I piętra w skrzydle białym

rozbudowę skrzydła bramnego. Ta przebudowa wchłonęła średniowieczną budowlę, właśnie wówczas musiała zostać przebita brama na osi skrzydła, a starą zamurowano; wybito nowe, duże okna, a pomieszczenia przykryto stropami belkowymi. Na terenie Prus bardzo niewiele z realizacji Berwarta dotrwało do naszych czasów, lecz ta część zamku morąskiego – zachowana pomimo późniejszych przekształceń – zdaje się być jego dziełem. W 2002 roku wielk nowego do wiedzy o nowożytnych dziejach zamku wniosło niezwykle odkrycie renesansowych polichromii na stropach belkowych przyziemia i piętra budynku bramnego. Szczególnie ciekawe i dobrze zachowane są polichromie na stropie w pomieszczeniu na piętrze od strony północno-wschodniej, o pięknej monochromatycznej kolorystyce, bogatej ornamentyce z elementami kwiatowymi i interesującymi wizerunkami postaci męskich i kobiecych. Przekrycie pomieszczeń z

Fragmenty stropu z polichromiami

© Studio Arta

© Studio Arta

